

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

DOI 10.31651/2524-2660-2019-3-227-231
ORCID 0000-0002-7873-4798

САВКІВ Тетяна Вікторівна,

аспірантка кафедри соціології та соціальної роботи,
Національний університет «Львівська політехніка»,
e-mail: t.v.savkiv@gmail.com

УДК 371.134

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК НЕВІД'ЄМНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Розглянуто проблематику формування нової генерації висококваліфікованих фахівців соціальної сфери, здатних вирішувати складні ситуативні завдання на високому професійному рівні.

Вмотивовано важливість переосмислення мети і змісту професійної підготовки соціальних працівників через призму впровадження гендерного підходу до навчання та формування у них гендерної компетентності.

Визначено понятійний апарат, що включає в себе професійну підготовку, професійну та гендерну компетентності.

Виділено важливі компоненти гендерної компетентності та рівні їх сформованості у майбутніх фахівців соціальної сфери.

Деталізовано важливі педагогічні умови, які потрібні для досягнення високого рівня сформованості професійної компетентності у соціальних працівників.

Наведено пропозиції подальших наукових розвідок, які будуть спрямовані на огляд навчальних курсів та навчального матеріалу щодо професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери.

Ключові слова: гендерний підхід; професійна підготовка; професійна компетентність; гендерна компетентність; соціальний працівник; соціальна сфера.

Постановка проблеми. На сьогодні питання гендерної рівності стало пріоритетним у світі, виникла гостра потреба у формуванні нових взаємин між жінками та чоловіками. Так, Україна зобов'язалася виконувати ключові міжнародні вимоги щодо забезпечення гендерної рівності через підписання у 2017 році Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, яка зобов'язує гарантувати рівні можливості для жінок та чоловіків у сферах працевлаштування, освіти, навчання, економіки, у суспільстві та ін.

Гендерна рівність закріплена також у Конституції України. Законодавча база України щодо гендерної рівності включає Державну соціальну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок

і чоловіків на період до 2021 року, і Національну стратегію та План дій у сфері прав людини. Метою цих документів є гарантування ухвалених у 2015 році рівних прав і можливостей для жінок та чоловіків у всіх сферах життя.

Ураховуючи практичний характер соціальної роботи, можна з упевненістю відзначити її значущість щодо просування принципів гендерної рівності в процесі реалізації професійної діяльності. При вирішенні будь-яких проблем спеціалісти соціальної сфери постійно стикаються з дискримінаційними практиками, де важливе місце посідає чинник статі, який посилює прояви соціальної несправедливості [1, с. 54].

Кваліфіковані майбутні соціальні працівники мають бути агентами гендерної інтеграції в соціальній роботі, які повинні розуміти неефективність традиційних патріархальних стосунків між статями та створювати новий простір, який базується на ідеї гендерної рівності. Від здатності соціальних працівників розпізнавати гендерну нерівність в будь-яких її проявах та на будь-якому рівні соціального устрою, залежить перспектива антидискримінаційного обслуговування клієнтів у вирішенні гендерних проблем.

Відповідно, сучасний етап розвитку українського суспільства висуває нові вимоги до якості професійної підготовки випускників закладів вищої освіти за спеціальністю «Соціальна робота». Головним показником якості їхньої освіти є професійна компетентність, що характеризується сформованістю спеціальних знань, умінь і якостей, необхідних для успішного розв'язання професійних завдань [2, с. 219]. Особливі вимоги суспільства до якості підготовки фахівців соціальної сфери пов'язані з діяльністю

щодо наданням якісних соціальних послуг, які задовольняють різнобічні потреби клієнтів.

Необхідність формування нової генерації висококваліфікованих фахівців соціальної сфери, здатних вирішувати складні ситуативні завдання на високому професійному рівні, вимагає від закладів вищої освіти переосмислення мети і змісту професійної підготовки цієї категорії спеціалістів через призму впровадження гендерного підходу до навчання.

У сьогоденні актуальними є змістовні трансформації у системі професійної підготовки соціальних працівників, зокрема це стосується пошуку інноваційних форм, нових методик, інтерактивних технологій до навчання на всіх етапах освітнього процесу у закладах вищої освіти. Стає необхідним перехід до систем навчання, зорієнтованих на формування як особистісних якостей фахівця, так і компетенцій у майбутній професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема запровадження гендерної складової у процес професійної підготовки фахівців соціальної сфери є об'єктом наукового пошуку О. Білої, В. Васильєвої, Т. Голованової, С. Гришак, С. Макаренко, А. Міщик, О. Остапчук. Значний інтерес представляють роботи Н. Байдюк, яка досліджувала професійну підготовку майбутніх соціальних працівників та соціальних педагогів до гармонізації гендерних взаємовідносин у молодіжному середовищі, та О. Слободянюк, яка висвітлювала формування гендерної компетентності в культурологічній освіті студентів. Серед зарубіжних науковців можна відзначити праці Н. Скоморохова, І. Кльоциної, О. Прохорова, И. Загайнова, М. Біліної.

Мета статті. Визначити та науково обґрунтувати педагогічні умови формування гендерної компетентності у професійній підготовці соціальних працівників. Відповідно до мети, можна виділити наступні завдання: розглянути актуальність впровадження гендерного підходу в навчання майбутніх соціальних працівників; висвітлити поняття гендерної компетентності фахівців соціальної сфери; виділити важливі компоненти гендерної компетентності та рівні їх сформованості.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку

суспільства гостро постає потреба в практичному розгортанні соціальної роботи, що враховує гендерну перспективу. Аналіз реальної практики показав недостатнє усвідомлення важливості врахування гендерного аспекту в змісті та організації соціальної роботи з різними групами населення, що повною мірою відображають традиційний стандартний підхід до соціальної діяльності. Важливим постає впровадження гендерного підходу в підготовку фахівців соціальної сфери, де гендерний підхід виступає як ознака політичної, економічної та будь-якої іншої культури, яка полягає у врахуванні інтересів обох соціально-статевих груп суспільства [3, с. 75]. Суттю гендерного підходу є усвідомлення того, що суспільні явища по-різному впливають на чоловіків та жінок, викликають у них неоднакові реакції [4, с. 42].

Поняття «професійна компетентність» у різних науках засвідчує різне його трактування, однак наукове трактування понять «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність» зумовлює теоретичне розкриття саме в дискурсі підготовки фахівців соціальної сфери. Так, науковець С. Шевчук розкриває поняття «компетенція» як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються стосовно певного кола предметів і процесів, і необхідних для якісної продуктивної діяльності відносно них. Натомість «компетентність» – це особистісна якість людини, яка характеризує її здатність самостійно приймати оптимальні рішення та ефективно реалізовувати їх у конкретних життєвих ситуаціях або у певних галузях діяльності [5, с. 42].

Компонентами професійної компетентності випускника є професійні компетенції, основні функції яких: формування здатності навчатися й самонавчатися; набуття гнучкості у взаємовідносинах і спілкуванні; закріплення репрезентативності; нарощування успішності у професійній діяльності [5, с. 42].

Дослідниці С. Гришак, О. Остапчук у своїх наукових роботах зазначають, що гендерна компетентність формується, в першу чергу, завдяки впровадженню гендерного підходу в освітній процес підготовки соціальних працівників. Гендерна компетентність (gender competence) нами розуміється як інтегрована сукупність цінностей, настанов, знань, умінь,

навичок щодо гендерної складової сфери прав людини, що набута у процесі навчання, та дає змогу ефективно впроваджувати принцип рівних прав і можливостей різних статей в усіх сферах життєдіяльності суспільства [6, с. 18].

Гендерна компетентність – соціально-психологічна характеристика людини, що дозволяє їй бути ефективною в системі міжстатевої взаємодії. У процесі формування і розвитку гендерної компетентності особистості можна виділити три основні етапи: 1) формування системи гендерних знань; 2) формування умінь аналізу явищ і ситуацій гендерної нерівності; 3) етап відпрацювання навичок гендерно компетентної поведінки [3; 7].

Науковець О. Слободянюк у своїх дослідженнях зауважує, що гендерна компетентність студентів спеціальності «Соціальна робота» має включати: 1) цінності гендерної рівності, гендерної толерантності, антисексизму; 2) усвідомлення соціокультурної (ціннісної та ідеологічної) природи існуючих гендерних відмінностей; 3) знання моделей гендерних культур різних народів, розуміння гендерних кодів» різних культур; 4) знання основ гендерної теорії (основні терміни та поняття); 5) вміння аналізувати гендерні стереотипи, гендерні ролі та навички їх реконструкції; 6) навички вільно орієнтуватися в інформації, яка стосується гендерних питань; 7) здатність не використовувати дискримінаційні судження та практики; 8) здатність успішно розв'язувати свої гендерні проблеми і конфлікти; 9) досвід різноманітної навчально-трудова діяльності, які не залежать від статі чи гендера суб'єкта; 10) досвід відповідальної гендерної самопрезентації; 11) досвід самоактуалізації гендерної ідентичності [8, с. 198].

Важливим також є розгляд питання щодо виділення рівнів, критеріїв і показників сформованості гендерної компетентності у професійній підготовці фахівців соціальної сфери. Детальніше розглянемо дані аспекти через призму структурних компонентів гендерної компетентності (ціннісно-мотиваційний, когнітивний і поведінковий компоненти), кожен з яких наповнений специфічним змістом і виконує свої функції. Ці питання висвітлювали у наукових працях зарубіжні дослідники (І. Загайнов, М. Бінова, Н. Скоморохова).

Коротко охарактеризуємо кожен з них: ціннісно-мотиваційний компонент

гендерної компетентності – передбачає позитивну мотивацію соціальних працівників до використання гендерного підходу, прийняття гендерних норм або стереотипів при взаємодії з клієнтами, розуміння гендерної ролі в умовах професійної діяльності.

Когнітивний компонент гендерної компетентності передбачає наявність у фахівців соціальної сфери системи гендерних знань з проєкцією на професійну діяльність. Гендерна свідомість розглядається як сукупність уявлень про іншу стать і взаємини між представниками різної статі з урахуванням традиційних норм, прийнятих законів, що дають жінці і чоловікові певні права та обов'язки. Гендерна самосвідомість передбачає розуміння уявлень людини про саму себе і про іншу стать, гендерні ролі в певному суспільстві, їх прийняття або неприйняття.

Поведінковий компонент гендерної компетентності оцінюється через рівень сформованості у професійній діяльності майбутніх соціальних працівників умінь і навичок щодо застосування гендерного підходу. Гендерна поведінка включає в себе вміння застосовувати гендерні ролі в залежності від ситуації. На вибір тієї чи іншої ролі впливають: соціальна ситуація, традиції і норми в суспільстві [9–10].

На думку науковців, кожен з компонентів гендерної компетентності можна градуювати за трьома рівнями (високий, середній, низький), що дозволяє визначити ступінь розвитку гендерної компетентності майбутніх соціальних працівників і прояви її у професійній діяльності.

Щоб досягнути високого рівня сформованості професійної компетентності фахівця соціальної сфери потрібні такі педагогічні умови: 1) упровадження інноваційних педагогічних технологій формування професійної компетентності; 2) акцент на діяльнісному, практико-орієнтованому етапі формування професійної компетентності; 3) підвищення рівня професійної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування під час виробничих практик; 4) упровадження якісного організаційно-методичного забезпечення формування професійної компетентності; 5) ціннісно-орієнтована спрямованість формування професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери; 6) організація

підготовки викладачів-педагогів до формування професійної компетентності соціальних працівників [5, с. 43 – 44].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, гендерний підхід у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери слід розглядати у якості одного з ключових, що пов'язано із проявами соціальної несправедливості у випадках його ігнорування або недостатнього врахування в повсякденній практиці соціальної роботи. Гендерна компетентність випускника закладу вищої освіти за спеціальністю «Соціальна робота» передбачає такі три основні компоненти, як ціннісний, когнітивний і поведінковий. Ступінь вираженості основних компонентів характеризують відповідний рівень сформованості гендерної компетентності майбутнього соціального працівника.

Перспективи подальших розвідок будуть спрямовані на огляд навчальних курсів та навчального матеріалу, який може бути включено у блоки нормативних та варіативних навчальних дисциплін професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Важливе місце, на наш погляд, у формуванні гендерної компетентності соціальних працівників відіграє практична підготовка, наприклад, «Гендерні практики у діяльності соціального працівника». Саме висвітлення цих питань будуть стосуватися наші наступні публікації.

Список бібліографічних посилань

1. Гришак С. М. Гендерна компетентність як необхідна складова портрета сучасного професіонала в соціальній роботі. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2008. № 1. С. 54–59.
2. Байдок Н. В. Інтеграція гендерних знань як невід'ємна складова професійної підготовки майбутніх соціальних працівників та соціальних педагогів до гармонізації гендерних взаємовідносин у молодіжному середовищі. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 11 (270), Ч. II, С. 218–224.
3. Словник гендерних термінів. Укладач З. В. Шевченко. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю., 2016. 336 с.
4. Дороніна Т. О. Проблема визначення поняття «гендерний підхід» у сучасній науці та освіті. *Наукові праці Донецького національного технічного універ-*

ситету. Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2009. № 3 (145). С. 22–27.

5. Шевчук С. С. Професійна підготовка фахівців сфери обслуговування на засадах компетентнісного підходу. *Імідж сучасного педагога*. 2018. № 5 (182). С. 41–45.
6. Максимович Л., Чумало М. Гендерний аудит для громадських організацій: практич. посіб. Львів: 2019. 64 с.
7. Клецина И. С. Развитие гендерной компетентности государственных и муниципальных служащих в процессе гендерного образования. *Женщина в российском обществе*. 2007. №3. С. 60–65.
8. Слободянюк О. М. Гендерна теорія як фактор формування гендерної компетентності в культурологічній освіті студентів. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2011. № 4 (97). С. 196–199.
9. Загайнов И. А., Блинова М. А. Гендерная компетентность педагога: критерии оценки основных показателей и уровней сформированности. *Общество: социология, психология, педагогика*. 2017. №1. С. 87–89.
10. Скоморохова Н. А. Гендерная компетенция в педагогическом образовании. *Профессиональное образование в России и за рубежом*, 2016. № 4 (24). С. 107–113.

References

1. Grishak, S. M. (2008). Gender competence as a necessary component of a portrait of a modern professional in social work. *Social pedagogy: theory and practice*, 1, 54–59.
2. Baydyuk, N. V. (2013). The Gender Knowledge Integration as Inalienable Constituent of Future Social Workers and Social Teachers' Professional Training to Harmonization of Gender Relations Within Youth Environment. *Bulletin of Taras Shevchenko National University*, 11(270), 218–224.
3. *Glossary of Gender Terms* (2016). In Z.V. Shevchenko (Ed.). Cherkasy: Fort (in Ukr.).
4. Doronina, T.O. (2009). The Problem of Defining the Concept of Gender Approach in Modern Science and Education. *Scientific works of Donetsk National Technical University*, 3 (145), 22–27.
5. Shevchuk, S.S. (2018). Professional Training of the Service Sphere Professionals on the Competent Approach Basis. *The image of the modern teacher*, 5 (182), 41–45.
6. Maksimovich, L., & Chumalo, M. (2019) Gender Audit for NGO: a practical guide. Lviv. 64 p.
7. Kletsina, I.S. (2007). Development of Gender Competence of State and Municipal Employees in the Process of Gender Education. *Woman in Russian society*, 3, 60-65.
8. Slobodyanyuk, O.M. (2011). Gender theory as a factor of formation of gender competence in cultural education of students. *Bulletin of Vinnitsa Polytechnic Institute*, 4(97), 196–199.
9. Zagainov, I.A., & Blinova, M.L. (2017) Gender competence of a teacher: assessment criteria of the main parameters and development levels. *Society: sociology, psychology, pedagogy*, 1, 87–89.
10. Skomorokhova, N.A. (2016) Gender competence in teacher education. *Vocational Education in Russia and Abroad*, 4 (24), 107–113.

SAVKIV Tetyana,

Postgraduate Student of Sociology and Social Work Department,
Lviv Polytechnic National University

FORMATION OF GENDER COMPETENCE AS AN INHERENT PART OF PROFESSIONAL TRAINING OF SOCIAL WORKERS

Summary. Introduction. At the current stage of social development, which is moving towards gender equality, we are facing an acute need for social work, which includes a gender perspective. Analysis of the present-day situation shows a lack of understanding about the importance of implementing the gender aspect in the content

and organization of social work with various social groups. This, in turn, creates a need to form a new generation of highly qualified professionals in social work, who will be able to solve intricate situational tasks efficiently using a gender-based approach.

Higher education institutions are facing a pressing necessity of contemplating the aim and content of professional training among this particular category of professionals through the integration of a gender-based approach in education and competence formation.

The purpose is to define and validate pedagogical circumstances in the formation of gender competence during social workers' training.

Research methodology includes theoretical (selection, systematization, analysis of relevant resources, comparison, synthesis, and generalization of the obtained results) and empirical methods (observation of social workers' performance, semi-structured interviews with social workers in companies which provide social services to eliminate gender inequality).

Results. Gender competence as a personal quality and an integral part of a modern social worker is essential in the process of implementing gender equality in professional life. Gender competence presupposes an integrated set of values, guidance, knowledge, abilities, and skills interconnected with the gender aspect of human rights. The latter is acquired in the process of learning and enables us to implement the principle of equal rights and possibilities for different genders in every sphere of social life.

We outline three components of gender competence: value-based, motivational, cognitive, and behavioral. Each of these gender competence components may be defined according to their manifestation in professional life, which correspond to high, medium, and low degrees of gender competence development in prospective social workers. Appropriate pedagogical conditions are indispensable in

order to reach such a high level of professional competence of social workers.

Originality. In the study, we proposed the way of forming gender competence of social workers. Pedagogical conditions were designated as well. The latter was defined based on the discovered components of professional competence in higher education institutions and the consideration of gender aspects of social workers' training.

Conclusions and Practical Suggestions. Gender competence of graduates in social work is an indispensable feature of highly qualified modern social workers. It characterizes them as professionals of a new generation (in social work), who view gender equality issue as a key instrument to solve multiple social problems. Gender-based training of workers in the social sphere entails the realization of educational transformations in the system of vocational training, search for innovative forms, new approaches, and interactive educational technologies at all stages of the educational process in higher education institutions.

We hold the opinion that practical training plays a vital role in the formation of gender competence of social workers. A vivid example of this may be the introduction of "Gender Practice in Social Work" course as a constitutive part in practical training of undergraduate and postgraduate students in social studies.

Keywords: gender approach; professional training; professional competence; gender competence; social worker; social sphere.

Одержано редакцією 07.08.2019
Прийнято до публікації 02.09.2019